

Bartosz Wróblewski*

HASZYMIDZKIE KRÓLESTWO JORDANII W KONFRONTACJI Z IDEOLOGIĄ PANARABSKĄ (1946–1999). Z BADAŃ NAD STABILNOŚCIĄ POLITYCZNĄ MONARCHII ARABSKICH

Streszczenie

W świecie arabskim od początku lat pięćdziesiątych XX wieku częstym zjawiskiem stały się wojskowe zamachy stanu. W ich wyniku upadło wiele monarchii arabskich, a zastąpiły je republiki. Jednak *de facto* politykę zdominowała przemoc a reżimy te szybko stały się opresyjnymi dyktaturami. Nowe rządy jako legitymizacji władzy użyły ideologii panarabskiej (przewidującej zjednoczenia Arabów od Maroka aż po Irak). Niewielkie Haszymidzkie Królestwo Jordanii stało się ważnym miejscem konfrontacji między panarabską ideologią a monarchią, która posiadała tradycyjną legitymizację władzy. Od około 1948 roku aż do lat dziewięćdziesiątych XX wieku trwała rywalizacja partii i ruchów politycznych wyznających panarabizm z dworem Haszymidów. Zaowocowała ona ostrymi kryzysami politycznymi w latach 1956–1957, 1966 i 1991. Jej wynikiem była też wojna domowa w 1970 roku. Monarchii jordańskiej udało się, ku zaskoczeniu wielu obserwatorów, przezwyciężyć te kryzysy i wyjść zwycięsko z ideologicznego sporu. Obecnie monarchia zachowała pełnię władzy i prestiżu, tymczasem panarabizm uległ wyraźnej marginalizacji.

Słowa kluczowe: monarchia, Haszymidzi, panarabizm, Jordania, stabilność

Wstęp

Ważnym a często niedocenianym problemem świata arabskiego jest kwestia legitymizacji władzy. Od dziesięcioleci armia stanowi główny czynnik polityczny w tych krajach. Oznacza to dominację czynnika siły nad czynnikiem prawa. Sytuacja ta dramatycznie nasiliła się po klęsce państw arabskich w pierwszej wojnie z Izraelem w latach 1948–1949. Paradoks ówczesnej sytuacji polegał na tym, że tę klęskę poniosły armie arabskie, jednak polityczne odium spadło na cywilne elity. W ciągu następnych kilkunastu lat to wojskowi (korpusy oficerskie) przejęli władzę

* Uniwersytet Rzeszowski, e-mail: bwrob@o2.pl, ORCID:0000-0003-4436-8221.

w większości dużych państw arabskich. Zdobywanie władzy w drodze wojskowego zamachu stanu stało się czymś niemal rutynowym. Przewroty skierowane były zwłaszcza przeciwko monarchiom arabskim.

W Egipcie, Iraku, Jemenie i Libii armia obaliła tradycyjnych władców, jednak oczywiście sam czynnik siły nie wystarczył dla umocnienia nowych rządów. W latach czterdziestych XX wieku potężną siłą ideologiczną w świecie arabskim był panarabizm. Ideologia panarabska głosiła, że wszystkie ludy mówiące językiem arabskim (niezależnie od dialektu) stanowią w istocie jeden naród polityczny. Naród ten został sztucznie podzielony za sprawą mocarstw europejskich. Wobec tego istniejące państwa arabskie i ich granice to sztuczny twór wrogiego imperializmu. Dążeniem Arabów powinno być zniszczenie tych podziałów. Celem ostatecznym ma się stać powstanie wielkiego państwa ogólnoarabskiego obejmującego ziemie od Maroka do Iraku, a przynajmniej federacji państw o takim zasięgu. Ideologią, jaką głosiły wszystkie grupy oficerów, którzy zdobyli władzę między 1950 a 1970 rokiem, był właśnie panarabizm¹.

Ideologia ta powstała już w końcu XIX wieku. Wynikała ona z tendencji do nowocześniejszego świata islamu. Kulturową jedność wszelkich obszarów islamu postanowiono zastąpić przejętą z Europy ideą narodową. Podstawą integracji politycznej miała stać się nie religia, lecz język literacki. W dużej mierze wzorem mogły tu być skuteczne ruchy na rzecz jedności Niemiec i Włoch, gdzie kryterium językowe było podstawą jedności narodowej. Panarabizm był ruchem nowoczesnym i początkowo elitarnym. Porwał z czasem dużą część inteligencji arabskiej. Wiązał się z dążeniem do odrzucenia obskurantyzmu religijnego, despotycznego typu rządów, wprowadzenia wolności obywatelskich. Jednak to wizja jedności arabskiej i likwidacji europejskich wpływów była dla tego ruchu najistotniejsza².

Panarabizm początkowo nie był wrogi monarchiom arabskim. Jako ruch elit nie mógł zresztą sobie na to pozwolić. Jednak w latach czterdziestych i pięćdziesiątych stał się ruchem masowym i nabrał wyraźnych cech lewicowych. Paradoks polegał na tym, że idei jedności nie sprzeciwiali się również monarchowie. Oni także deklarowali całkowitą akceptację zjednoczenia Arabów. A jednocześnie rządy wojskowe w republikach wykorzystywały lewicową wersję panarabizmu do uzasadnienia przewrotów oraz zmian dokonanych w dziedzinie społecznej czy gospodarczej. Ideologia panarabizmu, szczególnie w wersji głoszonej przez partię Baas, obiektywnie stała się głównym zagrożeniem dla przetrwania monarchii arabskich.

¹ J.B. Glubb, *Britain and the Arabs. A Study of Fifty Years 1908 to 1958*, London 1959, s. 52–53.

² D. Pipes, *Greater Syria. The History of an Ambition*, Oxford 1990, s. 37.

Przykładem konfliktu między tradycyjną monarchią a ideologią radykalnego panarabizmu był proces polityczny w Haszymidzkim Królestwie Jordanii. Ten swoisty konflikt należy przedstawić od czasu uzyskania przez to państwo formalnej niepodległości w 1946 roku. Jednak w istocie z powodów podanych niżej prawdziwym jego początkiem był rok 1948. W jakimś sensie spór na tym tle trwa też do dziś. Jednak trzeba tu dodać, że w istocie o jakimś realnym zagrożeniu reżimu jordańskiego przez radykałów panarabskich można mówić do lat dziewięćdziesiątych XX wieku, dlatego przyjęto jako datę końcową rok 1999. Jest to też rok śmierci króla Husajna I panującego ponad czterdzieści lat.

Analizę problemu konfrontacji między monarchią jordańską a ruchem inspirowanym ideologią panarabską oparto na publikacjach dotyczących historii i polityki Jordanii. Głównie chodzi tu o angielskojęzyczne monografie oraz książki polskojęzyczne. Wykorzystano również dokumenty brytyjskie zgromadzone w National Archives w Londynie. W tekście poniższym wykorzystano metodę analizy systemowej. Trzeba jednak podkreślić, że na tym etapie badań najistotniejsze było przedstawienie faktów. Pozwoliło to wyciągnąć istotne wnioski na temat przyczyn oraz dynamiki sporu politycznego w Jordanii oraz wskazać na znaczną trwałość reżimu monarchistycznego w tym państwie.

Powstanie i rozwój państwa 1921–1948

Dla analizy powyższego tematu konieczne jest przyjęcie do wiadomości, że Jordania to państwo, które powstało w wyniku przypadkowych wydarzeń. Brytyjczycy po pokonaniu Imperium Osmańskiego w 1918 roku musieli zorganizować politycznie zdobyte terytoria arabskie. Nie mieli żadnego planu, działali przypadkowo w zależności od sytuacji. W Palestynie ustanowili rząd bezpośredni. Jednak na terenach na wschód od Jordanu postanowili rządzić pośrednio. Wynikało to częściowo z oszczędności, a jednocześnie chcieli ograniczyć obszar, na którym mieli prawo swobodnie osiedlać się Żydzi. Ostatecznie w wyniku porozumienia z księciem Abd Allahem, synem króla Hidżazu Husajna z rodu Haszymidów, Brytyjczycy ustanowili w 1921 roku Emirat Transjordanii na wschodnim brzegu Jordanu. Emirat był protektoratem brytyjskim, w którym emir miał tylko autonomię wewnętrzną. Początkowo formalnie nawet nie wyodrębniano go z Palestyny³. Jednak to właśnie Emirat Transjordanii był bytem politycznym, z którego wyłoniła się współczesna Jordania.

³ B. Wróblewski, *Jordania*, Warszawa 2011, s. 44–48.

Emirat aż do II wojny światowej rozwijał się jako posłuszny Brytyjczykom protektorat. Mimo braku suwerenności umocniła się jego odrębność polityczna. Dodatkowo w okresie II wojny światowej zatrudniony przez Amman brytyjski dowódca John Bagot Glubb przekształcił policyjną formację Legion Arabski w sprawny i dobrze uzbrojony oddział wojskowy. Liczył on co prawda tylko 6 tysięcy żołnierzy, ale w warunkach Bliskiego Wschodu w 1945 roku była to spora siła wojskowa⁴. Armia ta była w całości finansowana i uzbrojona przez Londyn. Jej korpus dowódczy składał się z Brytyjczyków, mimo to formalnie podlegała Abd Allahowi I⁵.

Po zakończeniu wojny ponownie wybuchł konflikt żydowsko-arabski w Palestynie, a jednocześnie wzmożyły się dążenia do suwerenności kolonii. W zaistniałych warunkach w 1946 roku Transjordanian uzyskała pełną niepodległość⁶. Oznaczało to także oddzielenie jej terenów od Palestyny. Przeciwnemu protestował ruch syjonistyczny, ale bezskutecznie⁷. W 1948 roku armia Transjordanii, od 1946 roku królestwa, wzięła udział w wojnie państw arabskich z powstającym Izraelem. Tylko Abd Allah I uzyskał wtedy sukces. Do królestwa przyłączono Zachodni Brzeg Jordanu i Wschodnią Jerozolimę⁸. Te zdobycze zupełnie zmieniły charakter państwa.

Pierwsze starcie 1949–1957

W 1922 roku, gdy tworzone Transjordanie, szacowano, że na jej terenie mieszka 130 tysięcy ludności osiadłej i około 100 tysięcy Beduinów. W 1946 roku kraj zamieszkiwało około 400 tysięcy mieszkańców. Królestwo było więc biednym i słabo zaludnionym pustynnym terytorium. Znaczną część jego mieszkańców stanowili koczownicy. Co ważniejsze, zarówno arabscy koczownicy, jak i ludzie osiadli tworzyli struktury plemienne. Powszechny był wśród mieszkańców analfabetyzm, a główne miasto Amman miało tylko 35 tysięcy mieszkańców⁹. Ideolo-

⁴ P.J. Vatikiotis, *Politics and the Military in Jordan. A Study of the Arabs Legion 1921–1957*, London 1967, s. 73–84.

⁵ *Ibidem*, s. 77.

⁶ *Great Britain and Arab Nationalism* by A. H. Hourani, August 1943, CO 732/87. Ten wybitny arabista podkreślał brak jakiegokolwiek dążenia do niepodległości Transjordanii. Celem króla była unia z Syrią i niepodległość tej „Wielkiej Syrii”. Odrębność Transjordanii była przypadkiem, a jej niepodległość w wąskich granicach uznawano na dworze wręcz za porażkę.

⁷ B. Wróblewski, *Sojusz Wielkiej Brytanii z Haszymidzkim Królestwem Jordanii (1946–1956). Dylematy mocarstwa w relacjach z zależnym partnerem*, Rzeszów 2013, s. 86.

⁸ J.G. Sparrow, *Modern Jordan*, London 1961, s. 15.

⁹ J. Lunt, *The Arab Legion*, London 1999, s. 10–12; B. Wróblewski, *Jordania...* s. 41.

gia legitymizująca władzę monarchy była całkowicie tradycyjna. Abd Allah I mógł powołać się na swe haszymidzkie pochodzenie, co oznacza, że wywodził się z rodu proroka Mahometa. Dodatkowo był synem „Szarifą Mekki” Husajna. Należał więc do tej gałęzi rodu, która od XI wieku sprawowała władzę w Mekce i Medynie. Z punktu widzenia tradycyjnego muzułmańskiego myślenia politycznego Abd Allah jako Haszimida miał pełne prawo do sprawowania władzy¹⁰. Do 1948 roku ten rodzaj legalizmu zabezpieczał jego tron.

W wyniku wojny z Izraelem Jordania pozyskała 720 tysięcy nowych palestyńskich poddanych. Dodatkowo kilkadziesiąt tysięcy Palestyńczyków napłynęło wcześniej na teren dawnej Transjordanii. Amman stał się miastem emigrantów z Palestyny, a jego ludność w 1952 roku osiągnęła 190 tysięcy. Ta rewolucja demograficzna miała też radykalne skutki polityczne¹¹. W Palestynie pod panowaniem brytyjskim świadomość tamtejszych Arabów bardzo się zmieniła. Tradycyjne idee religijne przestały dominować. W walce politycznej i zbrojnej z Brytyjczykami i Żydami Palestyńczycy w pełni przyjęli ideologię panarabską.

W warunkach Jordanii nowa społeczność weszła w silny konflikt z monarchią. Zgodnie z ideologią panarabską potrzebne było zjednoczenie Arabów, a dodatkowo wszystkie siły należało przeznaczyć do walki z Izraelem, co szczególnie dotyczyło Palestyńczyków. Z tego punktu widzenia odrębność Jordanii nie tylko nie była celem istotnym, ale mogła być wręcz szkodliwa dla sprawy arabskiej¹². Tymczasem z punktu widzenia tradycyjnej monarchii najistotniejszy był interes rodu panującego i stabilność państwa, w którym on rządził¹³.

W tych latach nasilały się konflikty Haszymidów i ruchu panarabskiego. Najważniejszym wydarzeniem był zamach na króla Abd Allaha I. 20 lipca 1951 roku został on zabity w Jerozolimie przez Palestyńczyka, ponieważ prowadził negocjacje z Izraelczykami. W istocie nie ukrywał tego faktu. Jednak dla panarabskich radykałów była to jawna zdrada sprawy palestyńskiej. Ten zamach utrwalił konflikt obu stron¹⁴.

¹⁰ J. Morris, *The Hashimite Kings*, London 1959, s. 110; J. Zdanowski, *Arabia Saudyjska*, Warszawa 2004, s. 40–43.

¹¹ Dokumentacja prasowa 1956, s. 124A; P. Robins, *A History of Jordan*, Cambridge 2004, s. 70.

¹² E-1017/1, From Kirkbride to Mc Nail, January 13, 1950, FO 271/81903. Ambasador brytyjski uważał granice między Jordanią i Syrią, a nawet Irakiem za zupełnie sztuczne i radził liczyć się z zanikiem Jordanii po śmierci Abd Allaha I.

¹³ M.C. Wilson, *King Abdullah, Britain and the making of Jordan*, Cambridge 1999, s. 198–199.

¹⁴ *Ibidem*, s. 208–209.

Zasadniczy konflikt nastąpił jednak w latach 1956–1957 już za panowania wnuka Abd Allaha, króla Husajna I. Od kilku lat w Jordanii przeprowadzano głęboką demokratyzację. Powstał system partii politycznych. Wiele z nich odwoływało się do panarabskiej ideologii. W krajach arabskich panowała wrogość wobec dominacji brytyjskiej, a przywódcą ruchu panarabskiego stał się prezydent Egiptu Gamal Naser. W Jordanii również cieszył się on ogromną popularnością. Król Husajn I w marcu 1956 roku usunął z kraju dowódcę armii J.B. Glubba i innych oficerów brytyjskich¹⁵. 21 października 1956 roku odbyły się w Jordanii wybory powszechne. Wygrały je partie lewicy panarabskiej i stworzyły rząd, na którego czele stanął szef partii Narodowych Socjalistów Sulajman an-Nabulsi. Ta koalicja dążyła do zerwania przez Jordanię wszelkich związków z Zachodem. Jordania miała związać się sojuszem z Egiptem, a pośrednio z ZSRR. Haszymidzi mogli się obawiać, że panarabska koalicja dążyła do obalenia monarchii, ponieważ obóz panarabski uważał Haszymidów za przeszkodę w ich planach. Król Husajn I nie stracił jednak kontroli nad armią. Dzięki temu w kwietniu 1957 roku zdymisjonował rząd, wprowadził stan wyjątkowy, wojsko brutalnie stłumiło protesty, a partie zostały zdelegalizowane. W istocie monarchia jordańska umocniła autorytaryzm, a demokratyzacja została zastopowana na dziesięciolecie¹⁶.

Kolejny kryzys 1958–1970

W kolejnych latach władza Haszymidów nie była bezpośrednio zagrożona, jednak sytuacja nie była normalna. Palestyńczycy pozostawali w trwałej opozycji. Ideologia panarabska uległa silnej radykalizacji. Często dochodziło do zamieszek antyrządowych tłumionych przez wojsko. Władza Ammanu nad Zachodnim Brzegiem Jordanu przypominała chwilami okupację wojskową.

Król Husajn opierał swą władzę na tradycyjnych ideach, czyli na fakcie swego haszymidzkiego pochodzenia. Jednak te religijne wyobrażenia były skuteczne tylko wobec ludności na wschód od Jordanu. Tymczasem król bardzo chciał zyskać realne uznanie wśród swych palestyńskich poddanych (ponad 50% ludności). Działał więc niekonsekwentnie. Sam powoływał się na ideologię panarabską, ale potępiał propagandę naserowską, ta zaś wprost wzywała do obalenia Haszymidów jako zdrajców sprawy arabskiej. W 1958 roku przewrót wojskowy w Iraku dopro-

¹⁵ J.B. Glubb, *A Soldier With the Arabs*, London 1957, s. 422–424.

¹⁶ J. Lunt, *The Arab Legion*, London 1999, s. 160–161.

wadził do zagłady Haszymidów z Bagdadu, co jeszcze zwiększyło niepokój króla. Mimo to w 1964 roku Husajn podjął próbę radykalnej zmiany polityki. W styczniu w Kairze zawarto układ z Naserem. W Jordanii powstało centrum Organizacji Wyzwolenia Palestyny (OWP). Rząd dał organizacji pełną swobodę: powstały urzędy OWP, a Zachodni Brzeg Jordanu wypełniły flagi palestyńskie. W 1964 roku doszło do odprężenia między Palestyńczykami a monarchią. Szybko jednak król spostrzegł, że OWP stała się alternatywną władzą z masowym poparciem ludności. W czerwcu 1966 roku Husajn I zlikwidował urzędy palestyńskie, ale wpływów OWP nie sposób było cofnąć¹⁷.

Mimo tego doświadczenia król dość rozpaczliwie szukał możliwości legitymizowania swej władzy w oczach Palestyńczyków. Gdy w 1967 roku napięcie na linii Izrael – Egipt doszło do szczytu, król dokonał ryzykownego zwrotu. 30 maja 1967 roku poleciał do Kairu i zawarł sojusz ze swym wrogiem Naserem. W imię panarabizmu i walki z Izraelem ogłoszono podporządkowanie sił jordańskich dowództwu w Kairze. Zamiarem króla było najprawdopodobniej to, by stanąć na czele walki Palestyńczyków z Izraelem. Niestety, monarcha uwierzył we względną siłę Egiptu i Syrii i oparł na tym swoje przewidywania. Gdy 5 czerwca 1967 roku Izrael zaatakował Egipcjan, Husajn I miał realną możliwość uniknięcia wojny. Jednak Jordańczycy zgodnie z dyrektywą Kairu zaczęli ostrzelać wroga. Jak wiadomo, w ciągu sześciu dni Izrael pokonał Egipt, Syrię i Jordanię. Armia jordańska została rozbita, Izraelczycy rozpoczęli okupację Zachodniego Brzegu Jordanu i Wschodniej Jerozolimy, a na wschód napłynęło 300 tysięcy uchodźców. Wynik polityki Husajna I był więc katastrofalny¹⁸.

W latach 1968–1970 król akceptował rozwój zbrojnych milicji palestyńskich. W wyniku tego gwałtownie rozwinął się zbrojny ruch Al-Fatah, na którego czele stanął Jasir Arafat. Monarcha akceptował rozwój tych sił, gdyż jego głównym celem stało się odzyskanie Zachodniego Brzegu Jordanu, a armię regularną musiał dopiero odbudować. Jednak sfrustrowani Palestyńczycy szybko uznali, że to król stanowi przeszkodę dla jedności arabskiej i walki z Izraelem. Dla Al-Fatah i innych bardziej lewicowych grup (np. Ludowego Frontu Wyzwolenia Palestyny) dalsze istnienie monarchii, a nawet samego państwa jordańskiego nie stanowiło żadnej wartości¹⁹. W 1970 roku grupy palestyńskie wprost deklarowały chęć obalenia monarchii i przejmowały kontrolę nad dzielnicami Am-

¹⁷ P. Robins, *op. cit.*, s. 118–119.

¹⁸ C. Bailey, *Jordan's Palestinian Challenge 1948–1983. A Political History*, London 1984, s. 27; P. Robins, *op. cit.*, s. 120–124.

¹⁹ *Ibidem*, s. 130–132.

manu. We wrześniu 1970 roku odbudowana już armia królewska, zdominowana przez żołnierzy z ziem na wschód od Jordanu, zaatakowała oddziały palestyńskie. Siłom królewskim udało się rozbić przeciwnika. Zbrojni Palestyńczycy, jeśli nie zginęli, zostali wygnani z Jordanii²⁰. Najważniejsze zagrożenie dla monarchii zażegnano.

Ostatni okres rywalizacji 1971–1999

W latach siedemdziesiątych XX wieku reżim króla Husajna I miał charakter wyraźnie autorytarny. Co prawda, po krwawych represjach z lat 1970 i 1971 dość szybko stał się on względnie łagodną dyktaturą. Tym niemniej parlamentaryzm zlikwidowano. Sytuacja gospodarcza poprawiła się. Zniszczenie sił Al-Fatah oznaczało zmierzch opozycji, która mogła zagrozić pozycji Haszymidów. Nadal jednak postrzegano ideologię lewicy panarabskiej jako potencjalnie głównego konkurenta monarchii. Obie strony często nie dostrzegały, że nowym ruchem masowej opozycji staje się islamizm, a zwłaszcza Bractwo Muzułmańskie²¹. W 1989 roku doszło do pierwszych od lat masowych zamieszek na tle pogorszenia sytuacji gospodarczej. W tej sytuacji król ogłosił niespodziewanie powrót do parlamentaryzmu. 8 listopada 1989 roku przeprowadzono uczciwe rywalizacyjne wybory. Ich wyniki ukazały zupełną zmianę nastrojów mas. Do obsadzenia było 80 miejsc w izbie niższej. 20 miejsc uzyskali członkowie Bractwa Muzułmańskiego, zaś dodatkowo 14 innych posłów uznano za ludzi zbliżonych do tego ruchu. Tylko 7 wybranych uznano za reprezentantów panarabizmu zbliżonych do partii Baas, a 4 należało do ruchu komunistycznego. Te wybory ukazały kompletny upadek znaczenia dawnej arabskiej lewicy²².

W istocie panarabska lewica nigdy już nie odzyskała wpływu na masy. Jednak wydarzenia zewnętrzne jeszcze raz zmusiły króla do liczenia się z tym ruchem. Wiązało się to z działaniami Iraku. Dyktator tego kraju Saddam Husajn był przywódcą partii Baas w swym kraju. Wraz ze wzrostem napięcia w 1989 roku odwołał się jednoznacznie do retoryki antyizraelskiej i panarabskiej zarazem. Uzyskał dużą popularność wśród Palestyńczyków. Równocześnie w przeciwieństwie do Nasera miał on dobre relacje z królem Husajnem I. Mimo to monarcha został zaskoczony działaniami tego polityka. 2 sierpnia 1990 roku armia iracka zajęła

²⁰ J. Piotrowski, *Spór o Palestynę*, Warszawa 1983, s. 116; K. Salibi, *The Modern History of Jordan*, London–New York 1998, s. 240–241.

²¹ B. Wróblewski, *Sojusz...*, s. 117; A. Wąs, *Bracia Muzułmanie w Jordanii. Doktryna i organizacja Bractwa na przełomie XX i XXI wieku*, Lublin 2006, s. 78.

²² P. Robins, *op. cit.*, s. 171.

Kuwejt. Król Husajn początkowo się wahał, jednak od 10 sierpnia, gdy większość państw arabskich wystąpiła przeciwko Irakowi, król *de facto* poparł Saddama Husajna. Król znalazł się w przedziwnym sojuszu z radykalnymi reżimami arabskimi, czyli Irakiem, Libią i Jemenem. Ten egzotyczny sojusz łączyła ideologia panarabska i antyizraelskość²³. Ta postawa króla wynikała z masowego poparcia Palestyńczyków dla irackiego przywódcy, zwłaszcza gdy ten zaczął z pomocą rakiet SCUD bombardować Izrael. Król, mimo ogromnych strat gospodarczych (w związku z wrogością Arabii Saudyjskiej), utrzymał tę postawę aż do 1991 roku. Jednocześnie nie dał się wciągnąć w konflikt. W rezultacie w latach 1990–1991, mimo panującej biedy, ludność palestyńska w Jordanii pozostała lojalna wobec króla. Gdy zaś Irak wojnę przegrał, monarcha stopniowo odbudował swoje relacje z Zachodem²⁴.

Dramatyczna sytuacja z 1991 roku była ostatnim okresem, gdy reżim haszymidzki mógł się czuć zagrożony przez masowy ruch pobudzany ideologią panarabską. Następne lata potwierdziły, że ten ruch utracił poparcie mas. Główną siłą opozycyjną w Jordanii stało się Bractwo Muzułmańskie. Lewica panarabska i komuniści byli skonfliktowani z islamistami, co znakomicie ułatwiło grę polityczną królowi. Haszymidzi nie postrzegali już pogrobowców Nasera i Baas jako realnej groźby i tolerowali ich. Gdy w październiku 1994 roku król Husajn podpisał pokój z Izraelem, partie panarabskie protestowały przeciw temu, podobnie jak islamisci. Jednak nawet taka koalicja była zbyt słaba, by zablokować rozmowy oraz ratyfikację umowy. Przypomnę, że w latach 1954–1956 masowe protesty inicjowane przez lewicę panarabską skutecznie uniemożliwiły wejście Jordanii do prozachodniego sojuszu wojskowego. Widać, jak bardzo zmieniła się sytuacja. W 1999 roku zmarł król Husajn I, a dawna opozycja w pełni zaakceptowała monarchię²⁵.

Zakończenie

Po 1999 roku rozpoczęły się, trwające nadal, rządy syna Husajna I, Abd Allaha II. Trzeba stwierdzić, że pomimo wielu dramatycznych zmian na Bliskim Wschodzie ruch panarabski nie odzyskał roli masowego stronnictwa politycznego. Nie oznacza to, że wizja zjednoczenia świata arabskiego zniknęła. Przeciwnie, do dziś fascynuje ona wielu Arabów, jednak nie ma to przełożenia na realną politykę. Bardziej realna

²³ J. Zdanowski, *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wrocław 2010, s. 462; U. Dann, *King Hussein's Solidarity with Saddam Husayn*, Tel Aviv 1990, s. 1.

²⁴ A. Wąs, *op. cit.*, s. 210–211.

²⁵ P. Robins, *op. cit.*, s. 196.

wyduje się wizja jedności proponowana przez islamistów, ale tej z kolei przeszkadza totalny konflikt szyitów z sunnitami. I znów warto dodać, że w latach pięćdziesiątych XX wieku nawet urzędnicy brytyjscy wrodzy Naserowi uważali rychłe zjednoczenie Arabów za coś nieuchronnego²⁶. Dziś brak tej wiary.

W przypadku Jordanii konflikt był szczególnie wyraźny. Królestwo zostało sztucznie utworzone z woli władz brytyjskich. Jedyną legitymacją jego istnienia były prawa Haszymidów. Tradycja islamska uznawała pochodzenie z rodu Mahometa za fakt uprawniający daną osobę i rodzinę do sprawowania władzy. Oczywiście osoba ta musiała znaleźć sama siły i środki, by to prawo zrealizować. W Ammanie dostarczyli ich Brytyjczycy. Tymczasem ideologia panarabska przedstawiała nowoczesną wizję polityczną (stworzenia mocarstwa od Atlantyku po Zatokę Perską), wprowadzenia reform i nowoczesności. Jednak z punktu widzenia tej ideologii samo istnienie Jordanii było rzeczą w najlepszym razie obojętną, a w istocie zbędną. Ideologia ta i reżim haszymidzki nie mogły się zgodzić w Jordanii. Inaczej by było, gdyby Abd Allah I lub Husajn I rządził w Damaszku lub Bagdadzie. Jednak w Ammanie musieli oni ten ruch z reguły zwalczać.

Warto też sobie uświadomić, że około 1950 roku wydawało się powszechnie, że panarabizm to ruch kreujący przyszłość Arabów, a tradycyjne monarchie stanowią anachronizm. Paradoks historii sprawił, że rządy oparte na ideologii panarabskiej stały się jednak dyktaturami blokującymi rozwój i oczywiście nie doszło do żadnego zbliżenia tych państw. Monarchie oparte na przednowoczesnej idei, jak Jordania Haszymidów, uniknęły natomiast zdominowania polityki przez wojskową siłę i utrzymały stabilność społeczną.

Bibliografia

- Bailey C., *Jordan's Palestinian Challenge 1948–1983. A Political History*, London 1984.
- Dann U., *King Hussein's Solidarity with Saddam Husayn*, Tel Aviv 1990.
- Dokumentacja prasowa 1956, s. 124A.
- E-1017/1, From Kirkbride to Mc Nail, January 13, 1950, FO 271/81903.

²⁶ Annual Review of Development in Jordan during 1958, British Embassy, Amman, January 22, 1959, FO 371/142100/VJ 1011/1, s. 3 I 8–9. Ambasador brytyjski wzywał do podtrzymywania odrębności Jordanii. Tłumaczył jednak (rok 1958), że państwo to i tak znajdzie się niedługo w jakiejś unii arabskiej. Chodzi tylko o to, by przecześć okres wrogich wobec Zachodu nastrojów Arabów. Generalnie odrębność państwowa Jordanii nie miała przyszłości.

- Glubb J.B., *A Soldier With the Arabs*, London 1957.
- Glubb J.B., *Britain and the Arabs. A Study of Fifty Years 1908 to 1958*, London 1959.
- Great Britain and Arab Nationalism* by A.H. Honrani, August 1943, CO 732/87.
- Lunt J., *The Arab Legion*, London 1999.
- Morris J., *The Hashimite Kings*, London 1959.
- Piotrowski J., *Spór o Palestynę*, Warszawa 1983.
- Pipes D., *Greater Syria. The History of an Ambition*, Oxford 1990.
- Robins P., *A History of Jordan*, Cambridge 2004.
- Salibi K., *The Modern History of Jordan*, London–New York 1998.
- Sparrow J.G., *Modern Jordan*, London 1961.
- Vatikiotis P.J., *Politics and the Military in Jordan. A Study of the Arabs Legion 1921–1957*, London 1967.
- Wąs A., *Bracia Muzułmanie w Jordanii. Doktryna i organizacja Bractwa na przełomie XX i XXI wieku*, Lublin 2006.
- Wilson M.C., *King Abdullah, Britain and the making of Jordan*, Cambridge 1999.
- Wróblewski B., *Jordania*, Warszawa 2011.
- Wróblewski B., *Sojusz Wielkiej Brytanii z Haszymidzkim Królestwem Jordanii (1946–1956). Dylematy mocarstwa w relacjach z zależnym partnerem*, Rzeszów 2013.
- Zdanowski J., *Arabia Saudyjska*, Warszawa 2004.

The Hashemite Kingdom of Jordan in the confrontation with pan-Arab ideology (1946–1999). Studies on political stability of Arab monarchies

Abstract

Since early 1950s military coups were a frequent phenomenon in the Arab world. In consequence of that a lot of monarchies fell and they were replaced with republics. In fact, however, the politics became dominated by violence and the regimes quickly became oppressive dictatorships. The new governments made use of the pan-Arab ideology to legitimize their authority (which aimed at uniting Arabs from Morocco to Iraq). The small Hashemite Kingdom of Jordan became an important place of confrontation between the pan-Arab ideology and the monarchy, with its traditional legitimization of power. Since approximately 1948 until 1990s there was competition between parties and political movements opting for pan-Arabism or the court of the Hashemite. This resulted in severe political crises in 1956–1957, 1966 and 1991. The consequence of that was also the civil war of 1970. The Jordan monarchy succeeded in overcoming these crises and emerged victorious from the ideological struggle. The current monarchy maintained complete authority and recognition, while pan-Arabism underwent marginalization

Keywords: monarchy, the Hashemite, pan-Arabism, Jordan, stability